

**Raftul
Denisei**

Colecție coordonată de
DENISA COMĂNESCU

Volum apărut cu sprijinul acordat de

**REPÚBLICA
PORTUGUESA**

CULTURA

**DIREÇÃO-GERAL DO LIVRO, DOS ARQUIVOS E
DAS BIBLIOTECAS**

António
Lobo Antunes

Pe râurile
ce duc...

Traducere din portugheză, prefață și note de
DINU FLĂMÂND

HUMANITAS
fiction

Redactor: Ștefania Nalbant
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristian Negoită
DTP: Iuliana Constantinescu, Carmen Petrescu

Tipărit la Paper Print – Brăila

ANTÓNIO LOBO ANTUNES
SÔBOLOS RIOS QUE VÃO
Copyright © António Lobo Antunes, 2010
All rights reserved.

© HUMANITAS FICTION, 2018, pentru prezenta traducere românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ANTUNES, ANTÓNIO LOBO
Pe râurile ce duc... / António Lobo Antunes;
trad. din portugheză, pref. și note de Dinu Flămând. –
București: Humanitas Fiction, 2018
ISBN 978-606-779-308-6
I. Flămând, Dinu (trad.; pref.; note)
821.134.3

EDITURA HUMANITAS FICTION
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 / 408 83 50, fax 021 / 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 311 23 30

Cum „curge“ o capodoperă

*Sôbolos rios que vão
Por Babylonia, me achei,
Onde sentando chorei
As lembranças de Sião.¹*

Luís Vaz de Camões

Iată-ne în fața unei capodopere. Trebuie să o spunem fără sfială. Întâlnirile de acest fel sunt puține în experiența unui cititor. Până și în vasta, diversă operă a lui Lobo Antunes, această carte, de două sute de pagini, pare o experiență unică. Știm, din mărturisirile autorului, că versiunea

1. „Pe râurile ce duc / Spre Babilon mă-îndreptam / Și lângă apele lor plângeam / Amintindu-mi de tine, Sioane.“ Este începutul celebrului poem *Sôbolos rios que vão* al marelui clasic portughez Camões, cunoscut și sub titlul *Redondilhas de Babel e Sião*, scris probabil spre sfârșitul vieții sale și publicat postum în volumul III al *Operele complete* din 1843. Poetul oferă limbii portugheze o splendidă parafrază versificată a Psalmului 137 (136), transformând lamentația după Ierusalimul pierdut, plus jurământul și blestemul biblic, într-o horăiană evocare a timpului personal ce se epuizează și a istoriei în general. Textul fiind inclus de multă vreme în manualele școlare, orice portughez identifică ușor primul vers, efect pe care a mizat, probabil, și Lobo Antunes. În românește, la prima traducere a lui Dosoftei, a fost preferată însă formula bazată pe singular, „la apa Babilonului“, ca o metaforă generică. Dar, atât în ebraică, cât și în latină, textele utilizează substantivul la plural, „râuri“ (*super flumina*), fiindcă erau desemnate râurile Tigru și Eufrat și canalele de irigație ce derivau din ele, unde munceau în robie, în exil, israeliții. Ediția *Psalmilor* îngrijită de pr. Alois Bulai, pr. Anton Budău și pr. Iosif Răchiteanu, apărută la Editura Sapientia a Institutului Teologic Romano-Catolic, restabilește însă pluralul și oferă și necesara explicație – „Pe malurile râurilor din Babilon ședeam

inițială era de cinci ori mai mare. Prozatorul portughez a redus materialul acestei aparente confesiuni la persoana întâi despre propria luptă cu cancerul, păstrând doar ceea ce a considerat că trebuie să fie esența unei cărți „demne“. Demnitate nu doar în fața morții – „*De repente, percebei que sou mortal*“ – „Brusc, mi-am dat seama că sunt muritor“, spune autorul într-un rar interviu ce explică geneza cărții¹ –, dar demnitate mai cu seamă în fața propriilor sale exigențe literare. „Dăinuie puține opere literare, eu voiam ca această carte să rămână“, spune fără falsă modestie Lobo Antunes; probabil fiindcă, în acele momente, iar apoi în procesul mai dureros decât oricând al scrierii cărții, ideea de finitudine i se revelase cu atâta brutalitate. Avem, așadar, relatarea acestei traumatizante experiențe personale, care se întinde pe o perioadă de cincisprezece zile, într-un spital din Lisabona, în 2007, între sfârșitul lunii martie și începutul lunii aprilie, înainte și după operația de cancer. Dar materialul păstrat e mai mult decât o confesiune și altceva decât una dintre acele „mărturii“ din interiorul spaimelor, scrise deja de numeroși oameni după ce au învins o boală grea. Nu este nici o revizitare autobiografică din categoria experiențelor descrise de persoane revenite la viață de pe pragul morții, de tipul NDE – (*near-death experience*). Și nu e nici autoanaliza unui psihiatru (meseria de bază a lui Lobo Antunes) care își investighează propriile

și plângeam“. Însă psalmul exilului devine sub pana poetului portughez un poem ce recapitulează o experiență biografică. Este sensul predilect reținut și de Lobo Antunes. Titlul nostru nu se putea dispensa de plural existent în titlul original, iar cititorul înțelege încă de la primele pagini că e vorba de o întreagă rețea de pâraie firave din care se reconstituie viața personajului-narator.

1. În *Diário de Notícias*, 28 octombrie 2010, interviu acordat lui João de Céu Silva.

spaiame după un moment cathartic. Iar, dacă e să continuăm lista delimitărilor, cartea de față nu este nici o nouă mărturie literară despre cancer, în tradiția deja ilustrată în care se înscriu, printre alții, Soljenițin și Susan Sontag.

Lobo Antunes continuă explorarea propriului univers, căruia îi fixase deja prin precedentele peste douăzeci de cărți caracteristicile și frontierele inconfundabile, doar că aceasta este o altă zonă de „cartografiere a emoțiilor“, de astă dată orientată spre finitudine. În stilul pe care îl cunoaștem, desigur, romanul de față se alcătuește tot ca un „delir organizat“, cum îi place lui Lobo Antunes să-și definească arta poetică. Este o busculadă de fragmente biografice, de senzații, de spaiame și amintiri, reale sau inventate, în conștiința mai mult onirică a bolnavului. Cel asaltat de ele neagă realitatea morții și ne propune o carte alcătuită din *tăceri*.

Ca toți marii scriitori, António Lobo Antunes știe că adevărata artă nu închide experiența, ci o provoacă, lăsându-se ghidată de puterea imaginației și de ritmul narațiunii, care întemeiază realitatea scrisului. Poate numai tragicii antici erau cu adevărat familiarizați cu incomensurabila temă a propriei morți. Un bun scriitor din zilele noastre, dacă vrea să rămână în limitele decente ale autenticității, știe că strategia scrisului său traversează inevitabil zone de modestie, de tăcere și pudoare, în timp ce el trebuie să găsească „noi forme de a spune“ ceva esențial pentru noi toți. Sunt atâția care cred că stările lor intime au o importanță universală; Lobo Antunes se mărginește să afirme că ale sale sunt importante doar pentru el însuși (dacă sunt). Ca să ajungă să fie o „voce a tribului“, o compoziție literară demnă de acest nume, roman sau nu, trebuie să devină independentă de autorul ei, să înceapă să-și trăiască propria

*Pentru Tereza și Rui
din inimă*
ANTÓNIO

21 MARTIE 2007

De la fereastra spitalului din Lisabona nu erau oameni care intrau și nici mașini nu erau cele dintre arbori așa cum nu era nici ambulanță cea pe care o vedea, ci doar trenul de pe cealaltă parte a pinilor, și case, și din nou pini și muntele în depărtare înghițit de ceața care îl ascundea de ochii lui, era pasărea spaimei sale în căutarea unei crengi pe care să-și așeze buzele aripilor tremurătoare, învelișul ghimpos al unei castane aflată pe vremuri pe-o ramură la intrarea spre grădină dar ajunsese acum înlăuntrul lui căruia doctorul îi spunea cancer și care creștea în liniște, iar de îndată ce doctorul a pronunțat cancer clopotele bisericii au început să bată într-un singur glas după care un cortegiu s-a înșirat pe drumul spre cimitir cu un sicriu deschis în el c-un copil, de o parte și de cealaltă alți copii costumați în îngeri alcătuiau garda acelu sicriu, și de asemenea oameni a căror prezență el o deducea numai din scârțâitul ghetelor așadar nici măcar oameni, numai pingele și iar pingele, iar când bunica lui cocoțată alături de el pe muchia zidului a refuzat să își facă semnul crucii a simțit mirosul compoturilor în oficiu, ghivece cu flori pe fiecare treaptă de o parte și de

alta a scării, iar cum nici unul nu se spărsese aşadar nimic nu se întâmplase, aproape că-i veni, întins pe brancardă la ieşirea de la consultaţie, să-l întrebe pe doctor

— Nu s-a întâmplat nimic nu-i aşa?

şi oricum nimic nu se întâmplase dat fiind faptul că toate ghivecele intacte, iar bunica lui deşi moartă de ani buni era acolo vie alături de el, iar bunicul său mort de încă şi mai multă vreme tot acolo citindu-şi ziarul cu aparatul lui de surd la ureche, tăcerea bunicului său l-a neliniştit nespus chiar dacă acea castană ghimpoasă se dilatasă înăuntrul lui zgâriindu-l, făcându-i rău, atunci eu o înşfac şi o fixează pe o bucată de granit, o izbesc cu un ciocan şi iată că boala se sparge-n bucăţi, cineva pe care el nu-l putea vedea împingea targa în lungul coridorului, observa ploaia, chipurile, ecusoanele pe halate, menajera domnului vicar sub bolta de viţă în vreme ce el se gândea

— Oare nu cumva împing tocmai sicriul meu oferindu-i un ciorchine de strugure

— Îţi plac strugurii mititelule?

şi dispărând imediat, îl îngrijora că nu putea să-şi aducă aminte numele menajerei domnului vicar, îşi amintea şorţul pe care ea îl purta, papucii de casă, râsul ei, dar nu şi numele ei şi fiindcă nu-şi amintea numele ei nici nu avea să se vindece, bunicul său a aşezat ziarul împăturit pe sofa fără să arunce spre el nici măcar o privire, a vrut să-l întrebe

— Nu poţi să faci nimic pentru mine?

dar tot ce putea să aştepte de la el era palma lui făcută pâlnie la ureche

— Ce?

cu sprâncenele încruntate în direcţia nimănu

— Ce-a zis?

aşa încât pasărea spaimei sale continua să dea ocoluri, iată rădăcinile picioarelor și degetelor lui care se agățau strâns de cearșaf, bietele de ele, cei care așteptau liftul au lăsat targa să intre prima și l-au privit o clipă după care au și uitat de prezența lui, i se părea imposibil că ceilalți nu-și vor aminti de el, când venea culesul viei bunica îi punea o pălărie de paie cu un elastic rupt și oare de ce toate pălăriile de paie au elasticul rupt iar aproape tuturor oalelor le lipsește câte o toartă, avea pe atunci șase, poate șapte ani, găsea pietricele cu brăuri de mică pe care le întorcea pe dos și pe față ca să strălucească, nu putea să creadă că nu-l vor observa cum stătea pe balconul casei ce dădea spre munte încercând să captureze insectele de pe planta agățătoare cu o cutie de chibrituri goală însă nu reușea să prindă nici una, de fapt nici nu se afla la spital în acest martie ploios, se afla în orașel într-o lună de august, când îl trimiteau cu comisioane trecea pe trotuarul celălalt înainte să ajungă prin fața casei de unde dona Lucreția așezată în fotoliul de invalid din capul scărilor îi făcea semne cu cârja

— Apropie-te băiete

iar el fără nimeni să-l apere așa cum nici acum nu are, dona Lucreția îl aștepta în interiorul salonului de spital unde îl duceau acum pe el, s-a hotărât să îi ceară infirmierului

— Mai întâi s-o dați afară de-aici pe dona Lucreția iar în cazul că tocmai asta cerea

— Mai întâi s-o dați afară de-aici pe dona Lucreția era gata să parieze că o palmă făcută pâlnie

— Ce?

și ziarul sosind pe la prânz, Doamne cum se repetă totul, și cât de multe lucruri s-au întâmplat până în ziua de azi în afară de spital și de boală, de fiecare dată când

bunicul său își îndesa ochelarii în buzunarul de la jachetă cu siguranță că un deget de nu chiar două se pierdeau prin căptușeală odată cu ochelarii, cârja donei Lucreția

— Apropie-te băiete

și ferocitatea celor doi obraji care mestecau încontinuu, miroase pe coridorul ăsta ca la farmacia din orașelul în care pe vremuri se zicea că iarna își făceau apariția lupii până în preajma școlii, puteau fi văzute urmele lăsate de labele lor pe zăpadă precum și resturi de viței sfâșiați semănând cu ceea ce va rămâne din el după operația de mâine, o asistentă a aruncat un ochi pe ușă cum făcea mama lui înainte să stingă lumina

— Liniște, da

cu lumina aprinsă mama lui, însă în lumina stinsă numai o siluetă întunecată, pași ce se împrăștiau prin miile de încăperi ale casei sau nu chiar pași, ci perle dintr-un colier când i se rupe firul, și erau nenumărate acele creaturi în care mama lui se putea transforma, domnilor, atunci când se îndepărta dar nici una să rămână cu el să-l ajute și să-l salveze de noapte, apare iar mirosul de compoturi din oficiu apoi dispare, iar dacă ar fi avut proasta idee să-i ceară

— Rămâi cu mine mirosule

s-ar fi simțit încă și mai singur și mai speriat, ce ciudat fel de a vorbi despre el, cancerul, e absolut imposibil să te gândești că mori și din nou pingele și iar pingele prin orașel plus o cățea privind neclintită, ea chiar și atunci când nu știe ce se întâmplă, mirosul său știe, câinii adulmecă nenorocirile, urlă cu gâtul umflat rezemați pe labele dinapoi, și bunica lui

— Numai să nu fi băut cizmarul prea mult azi și să avem norocul să tragă bine clopotele

iar odată cu dangătul repetat al clopotului porumbeii își iau brusc zborul, se mută apoi pe capela părăsită, revin după ce a trecut de amiază să se instaleze pe cornișele de la primărie, se enervează uneori din pricina unui con de brad ce cade sau a unor căruțe cu roțile neunse, pe neașteptate un măgar se oprește cu dinții ca de leu la vedere și rage, rage, bunicul aude ceva fără să înțeleagă mai nimic și am să vă operez mâine dat fiind că el se uita de jur împrejur neîncrezător, nu spunea niciodată nimic, dacă își dădea seama că vorbeam despre el surâdea, ia încearcă și tu surâsul bunicului tău, fără să surâzi, cu aerul că se scuza sau că accepta supus totul, când îți dădea să mănânci îți întindea lingura iar gura lui se rotunjea, te ștergea pe tine la gură cu o batistă dar nimerea alături de resturile rămase pe fața ta, și din nou

— Hai, încă două linguri și jumătate

totul pe balconul cu vedere spre munte și spre castanii cei liniștiți, cu oale și farfurii liniștite, totul numai liniște în copilărie cu excepția pompei ce scoate apa măloasă din adâncul fântâniei, foșnetul din porumbiști iar nebunul cu o pătură aruncată pe umeri explicându-le caprelor sale

— Toată lumea pe care o vedeți e la voia mea și nici o stea nu se clintește dacă eu nu îi dau poruncă

el la spital nu folosea cuvinte, la ce bun, din moment ce nebunul era la curent cu totul

— Să-mi rezolvați problema domnule Borges

iar dincolo de salon cineva bătea tactul din călcâi, amuzat, ca să puncteze astfel frazele, domnul Borges a ocolit o palisadă iar pâlcul de stejari l-a înghițit, nervozitatea i-a înfipt o gheară în inima făcută din spaimă și lacrimi, nu e simplu să găsești un echilibru în taină, nici

un țipăt cu toate că atâtea țipete se înghesuiau în el, fiecare gest nefăcut țipa, fiecare mișcare a capului său țipa, fiecare bucățică de piele țipa atingându-se de cearșaf, dacă bătutul din călcâi s-ar fi oprit o clipă ar fi înțeles

— Ce i se-ntâmplă micuțului?

se întâmplă că există celule putrezite în intestin gata să-l invadeze distrugându-i plămânii, sunt oasele, ficatul și mai sunt copiii în costume de serafimi cu aripile lor prost lipite la spate, cât de teribilă și de comică e moartea, ea râde de tine, te disprețuiește, în cartea de istorie datele cu nașterea dar și cu agonia regilor nu-l impresionau câtuși de puțin din moment ce nu erau ale lui, episcopul a închis pleoapele regelui Dom João II și Dom João II

— Încă nu

străbunicii din album

— Încă nu

tot așa, mustăciosul, chelul, cel în uniformă de colonel și cu medalii, de cum dădea pagina hop unul dintre ei

— Încă nu

decolorat și refuzând să audă, inima se dezechilibrase fără ca el să-și dea seama fiindcă avea obrajii umezi, când a murit boul cel maroniu a trebuit să i se rupă picioarele ca să-l poată băga în groapă, și chiar dacă pleoapele-i erau deja acoperite de muște de bălegar

— Încă nu

nimeni nu s-a întrebat dacă boul suferise și n-a luat în seamă obrajii lui umezi, își amintea de bufnetul surd ieșit din pământ când l-au trântit cu spinarea, de o rămă ce devenise două după o lovitură de hârleț și de cele două bucați devorându-se lacome și de o șopârlă care încerca să fie piatră ascunsă în crăpătura zidului iar în acest timp tatăl său jucând tenis la hotelul unde trăgeau englezii cu wolf-